

ANNA CZAPLA

MAŁY SŁOWNIK JĘZYKA CHACHŁACKIEGO EDY OSTROWSKIEJ

Rozpocznijmy od wyjaśnienia tytułu. Autorka słownika, Eda Ostrowska – polska poetka i prozaiczka, urodzona 9 sierpnia 1959 r. w Sławatyczach, ukończyła I Liceum Ogólnokształcące im. Tadeusza Kościuszki we Włodawie (1978), gdzie podjęła pierwsze próby literackie pod okiem Józefa Ferta. Debiutowała wierszem w „Kamienie” (1977), następnie cyklem wierszy w „Twórczości”, wówczas pod kierownictwem Jarosława Iwaszkiewicza (1979). W latach 1978-1983 studiowała bibliotekoznawstwo i informację naukową na UMCS. Nominowana do Nagrody Literackiej Gdynia w 2012 r. Należy do Stowarzyszenia Pisarzy Polskich i mieszka w Lublinie.

Opisywana w słowniku gwara określana jest niekiedy mianem „języka podlaskiego”, „dialektu podlasko-ruskiego”, potocznie zaś używa się powszechnie na jej określenie terminu *język chachłacki*. Wśród językoznawców dominuje pogląd, iż pod pojęciem „języka chachłackiego” rozumieć należy gwary północnoukraińskie, rozpowszechnione niegdyś na terytorium od rzeki Narew na północy aż do linii przebiegającej nieco na południe od Włodawy i Parczewa, gdzie gwary chachłackie przechodziły w gwary chełmskie i wołyńskie¹. Obecnie jednak większość użytkowników języka chachłackiego mieszka na północ od rzeki Bug, bardzo rzadko identyfikując się z narodowością ukraińską. Ponadto system fonetyczno-morfologiczny języka chachłackiego odróżnia go znacznie zarówno od języka ukraińskiego, jak i białoruskiego. Ze

DR ANNA CZAPLA – adiunkt Katedry Języka Polskiego KUL; adres do korespondencji: Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II, Instytut Filologii Polskiej, Al. Raclawickie 14, 20-950 Lublin; e-mail: anna.czapla@kul.pl

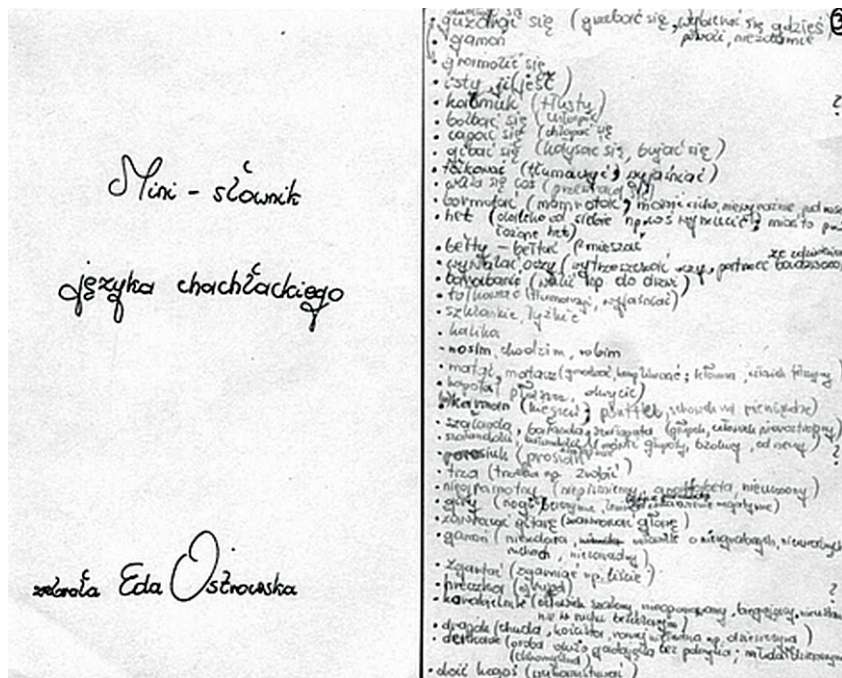
¹ M. ŁESIÓW, *Українські говірки у Польщі*, Warszawa 1997, s. 279.

względu na długotrwały wpływ języka polskiego i polskiej kultury dialekt podlaski jest nasączony zapożyczeniami z języka polskiego w dużo większym stopniu niż literacka wersja języka ukraińskiego, która jest oparta na dialektach naddnieprzańskich.

W 1991 r. Eda Ostrowska przekazała Bibliotece Uniwersyteckiej Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego swoje rękopiśmienne materiały², wśród których znalazł się również *Minisłownik języka chachłackiego w stadium wczesnego dziecięctwa*. Ma on formę 18 karteczek, notatek zapisanych długopisem i ołówkiem, zawierających pojedyncze słowa, wyrażenia i zwroty z przypisanym im znaczeniem, rzadko bez, od czasu do czasu wraz z przykładami konkretnych użyc z kontekstami węższymi i szerszymi.

Celem nadrzędnym mojego artykułu jest prezentacja odnalezionego podczas kwerendy w Bibliotece Głównej Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego materiału, gdyż ze względu na jego różnorodność leksykalną oraz pochodzenie zasługuje na uwagę. Żeby stało się to możliwe, materiał należało odczytać, przepisać i przede wszystkim uporządkować (alfabetycznie oraz według części mowy, wydzielając wśród nich znaczniejsze grupy semantyczne, np. określenia osób). Następnie wyrazy i wyrażenia otrzymały komentarz językoznawczy – dotyczący pochodzenia danych słów z poszczególnych języków – polskiego, ukraińskiego, białoruskiego, rosyjskiego. Dodatkowo leksemy zostały opatrzone kwalifikatorami za słownikami – potoczny, wulgarny, obelżywy, dawny, przestarzały, nowy, dialektalny. Nieodzowne okazało się podanie znaczeń pierwotnych, ponieważ wielokrotnie uległy one przesunięciom.

² „Ja, Eda Ostrowska, stworzona na obraz i podobieństwo Boga, powołana do rzeczy wielkich, z dniem dzisiejszym, tj. 16 lutego R.P. 1991 przekazuję z radosnym usposobieniem Bibliotece Uniwersyteckiej Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego przeświecne szpargały, publikacje, recenzje oraz inne świętości, [...]. Wyrażam zgodę na udostępnianie dla wszelkich celów zbożnych, czyli mających przynieść pożytek człowiekowi, za wyjątkiem listów prywatnych adresowanych do mnie (po śmierci ich autorów bardzo proszę). Wyrażam zdziwienie i cichą wdzięczność, że chcą Państwo przyjąć tę oranżerię dziwaczną”.

I. RZECZOWNIKI

1. Określenia ludzi:

Azjad ‘człowiek uparty, nieprzetłumaczony’, ukr. *aziam* ‘mieszkaniec Azji’ też ‘o niekulturalnym człowieku’ SUM t. 1, s. 24; **bajec** ‘brak znaczenia’, ros. *боец* ‘żołnierz (szeregowiec)’, ‘bojownik’ NSRP, s. 18, brus. *баец* ‘wojownik’; **bajstruk** ‘dziecko niedobre, złe, podłe, nieślubne dziecko, niepożądane, niewygodne’, ukr. *байструк* ‘dziecko nieślubne’ SUM t. 1, s. 91; **balaban** ‘człowiek lekkomyślny, nierozważny, głupi’, ukr. *балабан* ‘ptak z rodziny sokołowatych’ SUM t. 1, s. 93; **balanda** ‘człowiek głupkowaty, nieodpowiedzialny, niepozbywany’, ros. *balanda* ‘zupa’, ukr. *баланда* ‘rzadka zupa’ SUM t. 1, s. 95; **barabuch** ‘dziecko tłusciutkie, zabarwienie pozytywne’, ‘o wróblu’, np. *żytij, tytil i upał toj barabuch, wrze tyžit*, może w związku z ukr. dial. *бараболя* ‘kartofel’ SUM t. 1, s. 103; **baryszufa** ‘kobieta’, może od ros. *барыня*, *барышня* см. *баринь* Dal t. 1, s. 51, *барыня* ‘человѣкъ вышаго сословія дворянинъ господинъ’ Dal t. 1, s. 49, lub brus. *барыш* ‘stawianie wódki’; **basatyga** ‘duży, silny, leniwy, np. chłopak’, to od *basatyk*, obelżywie *basatyga*,

w XV w. przejęte dla ‘bicza z ołowianą kulą’, r. 1500 *basalyk* albo *pilatyk*, tłumaczy łac. *caestus* (słowa *basztyki* nie ma, są tylko *basalyki*), Rej wymienia jako tatarskie, BrSE s. 17, brus. *Basalyga* ‘nazwisko malarza’, dziś przestarzałe, żartobliwe ‘swawolne dziecko, zwłaszcza chłopiec’ PSWP t. 3, s. 304; **basza** ‘osoba niechlujna, zaniedbana, opuszczona’, ukr. *баша* ‘w dawnej Turcji i Egipcie tytuł najwyższych urzędników, wielmożów, generałów’ SUM t. 1, s. 115, ros. *баша* ‘owca, jagnię’; **baszłyk** ‘czapka, człowiek ubrany niegustownie’, z tur. przez ros. PSWP t. 3, s. 316, ukr. *башлик* ‘kaptur z długimi końcami’ SUM t. 1, s. 115, ros. *башлык* ‘ts.’, ‘kapuza na głowę’ od tur. *basz* ‘głowa’ BrSE s. 18, brus. *башлык* ‘kaptur’; **baszmak** ‘oberwaniec, człowiek w obdartym, niechlujnym ubraniu’, ukr. *башмак* urządzenie służące do stawiania oporu SUM t. 1, s. 115, ros. *башмак* ‘but męski’; **baszumedra** ‘człowiek trochę głupkowaty, ubrany głupio, niestosownie’, niejasne; **bekiesza** ‘człowiek ubrany’, ‘kurtka czy marynarka’, pol. z węg. PSWP t. 4, s. 24, por. ukr. *бекеша* ‘męskie wierzchnie ubranie staromodnego kroju’ SUM t. 1, s. 155, pol. *bekiesza*, *bekieszka*, 1596 r., niem. *Pikesche*, *Pekesche*, to z węg. *bekecs* ‘futro’ BrSE s. 685; **bladź** ‘kurwa’, też LP ‘pani lekkich obyczajów’, pol. obelżywe, wulg., z ros. wulg. *блядь* ‘ prostytutka’ PSWP t. 5, s. 15; **bodnia** ‘osoba bardzo gruba, nieprzyzwoicie’, ‘beczka’, z ukr. *бодня* ‘drewniana beczka’ SUM t. 1, s. 210, ros. *бодня*, pol. **bednia*, por. *bednarz*; **bryś** ‘tłusty, gładki, beczelnie wypasiony i wygolony kosztem czymś, np. *tłusty jak bryś*, od pol. *brytan* ‘pies’, od XVII w., zdrobniałe *bryś* BrSE s. 43, por. też ros. *брысь* ‘wykrzyknik do kota’, ukr. *брись* ‘ts.’; **buntowszczyk** ‘buntownik’ BrSE s. 49: *bunt*, *buntować*, *buntownik*, *buntowniczy*, niem. *bunt* ‘wiązka’, *bunt* znaczył więc tylko ‘związek’, zbuntować się ‘przymierze, związek zawrzeć’ i tylko w polskim nabrał znaczenia ‘spisek’, ‘rokosz’, z pol. do rus.: *buntowszczyk* ‘powstaniec’; **burmyło** ‘człowiek mrukliwy, nieżyczliwy, nietowarzyski, zaniedbany, ponury’ z ukr. *бурмилло* ‘żartobliwie o niedźwiedziu’, ‘przenośnie o niezgrabnym człowieku’ SUM t. 1, s. 260; **chazajaj, ż. chazajajka** z ukr. *хазяїн*, *хазяйка* ‘właściciel gospodarstwa’ SUM t. 11, s. 8-9; **czaban** ‘brak znaczenia’, pol., z tur. przez ukr. PSWP t. 7, s. 373, por. ukr. // brus. *czaban* ‘nazwa pasterza owiec lub wołów w Rumunii, Mołdawii, Węgrzech oraz części Ukrainy’; **czmysz** ‘maluch, dziecko, ktoś rozrabiający’, może w związku z pol. *czmych* PSWP t. 8, s. 17, ukr. *чмух* ‘dźwiękonaśladowcze’ SUM t. 11, s. 345, lub od brus. *чмух* ‘negatywne określenie’; **czumajda** ‘brak znaczenia’, prawdopodobnie tyle co ‘ciuma, ciumajda, ciamajda’ czyli ‘kobieta ospała’; **czwartak** ‘pijak, łajdak’, pol. pot. *czwartak* ‘człowiek pracujący na czwartej zmianie’; **dajka** ‘gotowa dawać i dawać’, np. *ogłądać się na*

dajkę, z pol. *dać*; **dbajliwy** ‘dbały, troskliwy, zapobiegawczy’, z pol. *dbać*; **derkacz** ‘osoba dużo gadająca bez pokrycia, młoda, np. dziewczyna lekko-myślna’, *деркач* ‘nazwa niedużego ptaka, który odznacza się skrzypliwym krzykiem’ SUM t. 2, s. 252, pol. *derkacz* ‘inna nazwa chruściela’ PSWP t. 8, s. 283, nazwa dźwiękonaśladowcza, BrSE s. 87, brus. *дзяркач* ‘miotła’, ‘ptak’; **docz (papowa)** ‘córka’; **drapak** ‘chuda, koścista, raczej nieładna, np. dziewczyna, też miotła wysłużona, zdarta’, SUM t. 2, s. 437 tylko frazeologizm *dać drapaka*, ros. *дранать* ‘uciekać’; **dupек** ‘człowiek życiowo niezdarny’, z pol. *dupек* ‘ts., także człowiek o wygórowanych ambicjach’ PSWP t. 9, s. 374; **duraczak** ‘głupkowaty’, z ros. *duraczок* ‘głupek’, por. *дурачок* SUM t. 2, s. 437; **durman** ‘bałaban’, z ukr. *дурман* ‘jednoroczna trująca trawiasta roślina z białymi kwiatkami’ też ‘to, co otumania’ SUM t. 2, s. 439, ros. *дурман* ‘roślina trująca’; **gamoń** ‘człowiek o nieuważnych ruchach, niezdarny’, z pol. *gamoń* ‘osoba życiowo niezdarna’, to od gwar. *gamać się* ‘iść powoli, ociężałym krokiem’ PSWP t. 12, s. 132; **garłacz** ‘człowiek krzykliwy’, ukr. *горлатий* ‘krzykliwy’; **gieroj** ‘odważny’, z ros.; **golec** ‘człowiek bez środków do życia’, pol. *golec* ‘człowiek, który nie ma na sobie ubrania lub człowiek, który nie ma środków do życia’ PSWP t. 12, s. 409; **gołda** ‘duża, wysoka, silnie zbudowana dziewczyna, migająca się od obowiązków’, z pol. *gołda* o niejasnym pochodzeniu, rubaszne ‘tania wódka gorszego gatunku’ PSWP t. 12, s. 415, por. też ros. *голда* ‘nadużywanie słów, huk, gwar’; **had** ‘chłop zacofany, niezyczliwy’, z ukr. *гад* ‘gad’ SUM t. 2, s. 9, brus. i ros. ts.; **hajdamak, ż. hajdamaczka** ‘człowiek wysoki’, pol. z ukr. *гайдамака* ‘uczestnik powstania w XVIII w. przeciwko Polakom’ SUM t. 2, s. 16, por. brus. *гайдамак* ‘złodziej, rabuś’; **hajdarka** ‘łajza, dziwka’, z ukr. dial. *гайдарка* ‘kij owczarza’ < *гайдап* ‘owczarz’ SUM t. 2, s. 16; **haman** ‘diabeł, czort, człowiek nieobliczalny’, od imienia okrutnego wezyra, bohatera biblijnej Księgi Estery, pogardliwie ‘o ciężkim niezgrabnym stworzeniu, przenośnie o człowieku, potwór, olbrzym, ciężki koń’ PSWP t. 13, s. 258, por. ukr. 1. *ham’an* ‘woreczek skórzany na tabakę i in. kieszonkowe rzeczy’ SUM t. 2, s. 24, 2. *h’aman* ‘żydowskie święto’ Hrin t. 1, s. 269; **harhara** ‘brak znaczenia’, z pol. daw. ‘o kimś lub o czymś niezgrabnym’ PSWP t. 13, s. 281, brus. *гарзара* ‘coś bardzo dużego’; **harłacz** ‘człowiek krzykliwy, pażerny’, brus. *гарлач* ‘krzykacz’, ukr. *горлатий* SUM t. 2, s. 132, por. *horlepa*³; **holopa** ‘wysoka, chuda, latawica społeczna’, por. *ho-*

³ Z. GAŁECKI, *Z historii i geografii wyrazów polskich*: 1. bałdyga, 2. szkulepa, w: TENŻE, *Studia z leksykologii regionalnej i historycznej*, Lublin 2014, s. 63.

lopa ‘duża noga, goleń’ w polskich gwarach na Podlasiu⁴; *holobla* ‘drabina, wysoka chuda dziewczyna’, LP *holoble* ‘dyszle boczne w wozie konnym’, z ukr. *голобля* 1. ‘poboczne dyszle w wozie’, 2. ‘długa żerdź, którą wykorzystywano jak zbroję’ SUM t. 2, s. 109; por. *holobel* przen. ‘o dziewczynie wysokiej, dużej’⁵, por. Czyż, 54-55, Pelcowa t. 2, s. 71; *hrymak* ‘człowiek ciężko i głośno poruszający się’, por. *hrymnońc* ‘upaść i uderzyć się’⁶; *hulaka* ‘człowiek swobodny, lekkomyślny, gałąź rozgałęziona’, z ukr. *гуляка* z rus. od 17 w., BrSE s. 173, brus. *гуляка*; *kaczmejec* ‘człowiek nieopanowany, szaleniec’, *Kaczmej(a)*, niejasne; *kalika* ‘brak znaczenia’, z ukr. *каліка* ‘kaleka’ SUM t. 4, s. 78; *kalabun* ‘bogaty chłop, kułak’, może w związku z ukr. dial. *калaбaня* ‘kałuża’, *калaбyxa* ‘ts.’, Hrin t. 2, s. 209, por. pol. nazwisko *Kalabun* K. Rymut odsyła do *Kalabania* od gw. *Kalabania*, *kalabunia* ‘osoba otyła’⁷; *kałmuk* ‘ktoś tłusty’, od pol. *kałmuk* ‘Azjata’, nazwisko *Kałmuk* od *Kałmuk* ‘członek jednego z plemion mongolskich’ i *kałmuk* ‘krępy koń stepowy’⁸; *karobuszka* *babuszka* ‘staruszczyzna, babuleńka’, z ros. *каробушка* ‘babuszka’; *katarynka* ‘osoba prędko mówiąca’, pol. *katarynka*, to z niem. BrSE s. 222; *kitajec* ‘Chińczyk’ z ukr. *кумаць* ‘Chińczyk’ SUM t. 4, s. 155; *kociuba* ‘osoba starsza, otyła, ciężka, bez cienia życzliwości’, z ukr. *коцюба* ‘łopata do wyciągania chleba’ SUM t. 4, s. 314; *kocza*, *kocza-mocza* ‘flejta, brudas’, to z ros. *коча* ‘długa płaskodenna łódź o jednym maszcie, używana przez Kozaków syberyjskich do żeglugi śródlądowej’ PSWP t. 16, s. 333; *koczodan* ‘mały, niewyrośnięty’, z pol. ‘małpa’ w 16 w. przejęte z czes. *koczka* z odmianą głosową *koczodan* BrSE s. 243; *kopyciarz* ‘człowiek chodzący w podkutych stukających butach’ od ogólnosłowiańskiego *kopyto* BrSE s. 256; *korabielnik* ‘człowiek szalony, nieopanowany, biegający, nieustannie w ruchu bezcelowym’, *корабель* ‘statek’ SUM t. 4, s. 284, *корабельник* ‘fachowiec budujący statki’ SUM t. 4, s. 285, to z grec. *korab* ‘jednostka pływająca’ PSWP t. 17, s. 307; *kułak* ‘brak znaczenia’, pol. *kułak* ‘w latach pięćdziesiątych bogaty chłop posiadający lub użytkujący ziemię, zatrudniający robotników najemnych’ PSWP t. 18, s. 296-297; *lapa* ‘gadula, osoba niesłowna, nieumiejąca dotrzymać tajemnicy’, zapewne od *lapać* ‘mówić po próżnicy’; *legas* ‘leń, nicpoń’, zapewne od ogólnosłowiańskiego *legać* ‘leżeć’; *tumaha* // *tumecha*

⁴ Z. GAŁECKI, *Ekspresywne dźwięczne „h” w polskich gwarach na Podlasiu*, „Roczniki Humanistyczne” 39-40(1991-1992), z. 6, s. 98.

⁵ Z. GAŁECKI, *Ekspresywne dźwięczne „h”*, s. 99: XVI-wieczna pożyczka z ukr., *голобля*, brus. *агобля*, zob. SISE I, s. 426.

⁶ Z. GAŁECKI, *Ekspresywne dźwięczne „h”*, s. 99.

⁷ K. RYMUT, *Nazwiska Polaków. Słownik historyczno-etymologiczny*, t. I, Kraków 1999, s. 370.

⁸ Tamże, s. 370.

‘dureń’, ukr. *ломака*, dial. *ломига* ‘palica, drąg’ SUM t. 4, s. 543; *maladiec* ‘zuch, odważny’, z ros. *молодец* ‘zuch’ SRP, s. 199; *manda* // *szmanda* ‘człowiek nieudaczny, bezrozumny, leworęki, marudny’, chyba *menda* ‘człowiek postępujący nieetycznie’ PSWP t. 20, s. 459, ukr. *манда*; *maślana holowiczka* ‘brak znaczenia’, z ukr. ‘maślana głowa’; *matacz* ‘gmatwać, komplikować, kłamać, człowiek fałszywy’, pol. PSWP t. 20, s. 343; *matnia* ‘człowiek oszołomiony, pomieszany’, z pol. *matnia* ‘worek w sieci rybnej’ BrSE s. 325, por. ukr., brus. *матня* ‘wiszący krok w spodniach’; *maty* ‘matka’, z ukr. *мату*, brus. *маці*; *miglans* ‘brak znaczenia’ od pol. *miglanc* ‘człowiek leniwy, ale sprytny’, z jidisz PSWP t. 21, s. 179; *monia* ‘robi, ani za nim ani przed nim’ z ukr. *моня* SUM t. 4, s. 799 dziecięce ‘mleczko’; *murzyk* [!] powinno być *tiżyk* ‘ciemny chłop’, LP ‘mężczyzna’, z ukr. *мужик* ‘chłop’ też obraźliwie o ‘grubym, niewychowanym człowieku’ SUM t. 4, s. 821; brus. *мужик* ‘mężczyzna niewykształcony’; *nasliedczyk* // *nasliednik* ‘potomek, dziedziczący cechy’, ros. *наследник* ‘spadkobierca’ SRP, s. 222, ukr. SUM t. 5, s. 191: *наслідник* ‘spadkobierca’; *nieczugawy* ‘ktoś powolny, flegmatyczny, bezmyślny’, brus. *чугавы* ‘pracowity’; *niegramotny* ‘niepiśmienny, analfabeta, nieuczony’, pochodzi od *nie-* oraz z ros. *грамота*, por. ukr. *неграмотний* ‘niewykształcony w piśmie’; *niezgrabocie* ‘osoba niezgrabna, niezręczna’, pol. *niezgrabny* PSWP t. 24, s. 241, brus. *нязграбны*, ukr. *незграбний*; *okolot* ‘chłop gruby, ciężki’, *околот* ‘snop słomy z żyta’ SUM t. 5, s. 674, ros. *околот* ‘sposób, metoda młócenia’; *oput* ‘człowiek zaniedbany, zniszczony, zdiadziały’, niejasne; *papla* ‘gadula, plotkara’, pol. dźwiękonaśladowcze, BrSE s. 394; *partacz* ‘łamaga’, pol. BrSE s. 397, też ukr. ‘osoba, która wykonuje coś niezgrabnie’; *pampuch* ‘osoba o miłej powierzchowności, pulchna’, *пампых(a)* ‘bułka’ SUM t. 6, s. 36; *pasibrzuch* ‘wyzyskiwacz’, z pol. *paść brzuch*, pot. PSWP t. 28, s. 10; *pierdun* ‘stary, nieudolny mężczyzna’ od pol. *pierdzieć* BrSE s. 410, ukr. *пердун*; *pisaka* ‘ktoś piszący niewyraźnie, niejasno, nieczytelnie’, np. *написаł pisaka, a nie rozczyта*, brus. *нісака*; *plys* ‘leń’ z ukr. *плюс* ‘materiał, plusz’ Hrin t. 3, s. 195; *pomagier* ‘pomocnik’, od pol. *pomagier* ‘osoba, która pomaga’ PSWP t. 30, s. 272; *potoroczę* ‘człowiek niezgodny, czort wi, co’ z ukr. *нотороча* ‘coś ohydneho’, ‘potwór’, ‘strach na wróble’ SUM t. 7, s. 419; *prawelo* ‘opowiadacz’, od pol. *prawić* ‘mówić’ BrSE s. 435; *priczepa* // *pryczepa* ‘uparciuch’, ukr. *причепена* ‘osoba czepliwa’ SUM t. 8, s. 96; *pryk* ‘stary, niedołączny człowiek’ z pol. pot. *pryk* ‘pogardliwie z niechęcią o starym znie-dołączniałym mężczyźnie’ Dunaj t. 2, s. 160; *pryszylepek* ‘głupek, durny łepok’, z brus. pot. *прышалопак*; *starik* ‘brak znaczenia’, z ukr. *старик* ‘stary człowiek’; *tryk* ‘stary’, od pol. *tryk* ‘dojrzały do rozplodu samiec owcy domowej

i owiec dzikich’, to od *trykać* ‘o bodzeniu się baranów, tłuczeniu rogami’ BrSE s. 578; *szalanda* ‘człowiek głupkowaty, nieodpowiedzialny, niepozbierrany’, nieroztropny’, z ukr. 1. *шаланда* ‘niewielki statek’; 2. ‘łodka’ SUM t. 11, s. 397; *szalaputa* ‘człowiek głupkowaty, nieodpowiedzialny, niepozbierrany’, ros. *шалопут* < *шалний* oraz *пут* ‘błędna droga’, czyli ktoś, kto podąża szaloną drogą, od nazwy sekty rosyjskiej powstałej w drugiej połowie XIX w., por. ukr. *шалопут* ‘człowiek lekkomyślny’ SUM t. 11, s. 397; *szalaweja* ‘osoba lekkomyślna’ z ukr. *шалавила* ‘osoba, która działa bez zastanowienia’, por. ros. *шаловливый* ‘swawolny, filuterny’, SRP, s. 579; *szantrapło* ‘osoba lekkomyślna, fijoł’; pol. *szantrapa* ‘kobieta przykra dla otoczenia, kłótniwa, niesympatyczna, jędza’, ros. Dunaj, t. 2, s. 377, *шантрапа* ‘człowiek pusty, nikczemny’ SUM t. 11, s. 405; *szalapala* ‘brak znaczenia’, zapewne w znaczeniu ‘szałaputa’, ‘szalaweja’ z członem *pala* ‘głowa’, czyli ‘osoba o szalonej głowie’; *szmatałojstwo* // *szmatoctwo* ‘mowa o ludziach bezrozumnych, brudasach’, w związku ze *szmata*; *szmojda* // *szmojdak* // *szmajdraj* ‘niedorajda’, z ukr. *шмойда* ‘osoba, która zawsze i wszędzie łązi’; *szmul* ‘brudas, łachmaniarz, obdarciuch, łachmyta, ciul’, brus. *шмуль* ‘Żyd’; *talatajstwo* ‘niechlujstwo, towarzystwo niskiego stanu, wątpliwej reputacji’, pol. od 18 w. w związku z ludowym *talędać*, *tałyndać* BrSE s. 564 ‘włóczyć się’; *tołop* ‘dureń, ktoś ciężki w myśleniu i reakcjach’ w zawołaniu *woś tołop*, od *torłop* ‘futro’ w XV w. z Rusi pożyczone, BrSE s. 574; *trypło* ‘człowiek głupkowaty, mówiący dużo, chaotycznie, od rzeczy’, ukr. *тряпło* ‘określenie człowieka dużo mówiącego’, ros. pot. *трепло*, ukr. *трепач*; *tucznicza* ‘gromada, hałaśliwa grupa ludzi’, ukr. *тучниця* ‘trawa’, z wschłow., por. ukr. *туча* ‘chmara’ SUM t. s. 330, ros. *туча* ‘ts.’ SRP, s. 525; *tuz* ‘człowiek niski a gruby’, daw. pol. *tuz* ‘termin karciany, najważniejsza karta, potem osoba będąca znakomitością w swojej dziedzinie’ PSWP t. 43, s. 366; *ty malkino żydowska* // *Malkinia Żydowska* ‘brak znaczenia’, zapewne wyzwisko od nazwy miejscowości Małkinia Górna ‘wieś położona w Polsce w województwie mazowieckim, w powiecie ostrowskim, na prawym brzegu Bugu w odległości 1 km od rzeki, przed II wojną światową 50% tamtejszej ludności to Żydzi’; *tyluk* ‘dupek’, od pol. // ukr. *тыл*; *upylasia* ‘osoba gładka, zadbana, laleczkowata’, ukr. *упилася* ‘upiła się’; *wiun* ‘ryba, człowiek zwinny, bystry, giętki, sprytny’ z ukr. *вюн* ‘piskorz, bardzo ruchliwa ryba’ SUM t. 1, s. 795; *woroszyło* ‘ktoś nieuważny, powoli, niezdarnie ruszający się, bez efektu’, z ukr. *ворушуми* ‘przewracać coś lekkiego’, ‘dotykając kogoś lub czegoś lekko poruszać’, ‘zachęcać do działalności’ SUM t. 1, s. 743; *zakapior* z pol. *zakapior* ‘awanturник, chuligan, bandyta’ Dunaj t. 2, s. 608; *żulik* ‘cwaniak, krętaćz’, LP *żulik* ‘mały chłopczyk’, pol. *żul* pot.

‘drobny przestępca, chuligan, łobuz’ Dunaj t. 2, s. 684, ros. жулик ‘łotr, chytry’, ukr. жулик.

2. Jedzenie:

barabola ‘bulpa, kartofla, np. nogi spuchnięte jak baraboli’, ukr. dial. *бараболя* ‘kartofel’ SUM t. 1, s. 103; **bolba**, **bolbotucha** ‘zupa byle jaka, cienka, rzadka’, z ukr. dial. *bolba* ‘ziemniak’, *bolbać* – dźwiękonaśladowcze; **chlopka** ‘rzadka zupa’, jak się je coś rzadkiego, to się chlipie; **fastka** ‘kostka, np. masła’; **gomółka**, ‘brak znaczenia’ np. *gomółka sera*, z pol. *gomółka* ‘bryłka miękkiej masy o kulistym kształcie’ PSWP t. 12, s. 420; **grom** ‘chłodnik’; **homaczka** ‘ser ze śmietaną’, *homaka*, *ham* ‘krzyk, szum’ (z T. Szewczeni) Hrin t. 1, s. 269; **hreczka** ‘gryka’; **kaczan** ‘środek z kapusty’, LP ‘ts’, z pol. *kaczan* ‘głęb (kapusty, jabłka)’, znane we wschodniej połaci kraju (we Lwowie), z rus. *koczan* BrSE s. 212; **kit** ‘coś o za gęstej konsystencji’, z pol. *kit* ‘ogólna nazwa różnorodnych, bardzo gęstych mas plastycznych, twardniejących po pewnym czasie’ PSWP t. 16, s. 185; **mamałyga** ‘święństwo wstrętne w smaku jedzenie’, pol. z ukr.⁹; **med** *-du -om* ‘miód, miodu, z miodem’, z ukr.; **omasta** ‘brak znaczenia’, pol. reg. *omasta* ‘tłuszcz dodawany do potraw’, ukr. *омаста* ‘tłuszcz’ SUM t. 5, s. 247; **palonycia**, ukr. *полуниця* ‘truskawka’; **pampuch** *-ek*; ukr. *пампух* ‘pączek (w kształcie obwarzanka) – pieczony lub gotowany’ Hrin t. 3, 590, LP *pampuchy* ‘pączki dla ubogich’; **parachujnik** ‘byle co, jedzenie byle jakie, krupnik byle jaki’; **perzucha** ‘brak znaczenia’, może pol. *parzucha* ‘kapuśniak z młodej kapusty’; **ratatuj** ‘zupa ratatuj, coś dziwnego, wszystko ze wszystkim’, *ratatouille* spolszczone *ratatuj* ‘jarska potrawa prowansalska’ PSWP t. 35, s. 251; **spyrka** ‘brak znaczenia’, pol. daw. *spyrka* ‘słonina, szperka, sperka, szpyrka’; **waraniki** ‘pierożki, pierogi’, ukr. *вареник* ‘pieróg z serem, jagodami lub kapustą’ SUM t. 1, s. 291; **zejzajer** // **zajzajer** ‘kwas solny, potrawa słona’ PSWP t. 48, s. 119, LP *zajzajer* ‘kwas, coś bardzo kwaśnego’.

⁹ „Wyraz *mamałyga* zapożyczili Polacy od Ukraińców, którzy z kolei wzięli go od Rumunów, pierw. *mamałyga* ‘potrawa z kaszy kukurydzianej lub mąki kukurydzianej’, następnie zmiany semantyczne ‘gęsta lepka zupa’, ‘osoba nieenergiczna’” (J. REICHAN, *Wyraz „mamałyga” i jego rozwój semantyczny w języku polskim*, „Roczniki Humanistyczne” 39-40(1991-1992, z. 6, s. 176).

3. Ubranie:

bekieszka, por. w określeniach osób; **burka** ‘krótka kurtka, jesionka, palto, zła gatunkowo, zniszczona’, z ukr. *бурка* ‘płaszcz bez rękawów albo narzutka z wełny’ SUM t. 1, s. 258, pol. *burka* ‘noszone przez muzułmanki’, do nas przyszło ze Wschodu, BrSE s. 50; **chałat** ‘odzienie byle jakie’, z pol. pot. *chałat* ‘o zniszczonym lub zbyt obszernym ubraniu’, to z ogólnego ‘długie okrycie wierzchnie przypominające płaszcz, noszone zwłaszcza przez Żydów w Europie wschodniej’ PSWP t. 6, s. 260; **czerewyki** ‘buty z cholewami’, z ukr. *черевики*; **czobot** ‘but z dużymi cholewami’, z ukr. *чобот*; **kabat** ‘kurtka, kaftan, ubranie wierzchnie na plecy’, z pol. *kabat* ‘rodzaj surduta’; **kaja** ‘skaja’, pol. *skaja* ‘wyrób skóropodobny’ z pominięciem nagłosowego *s*; **kajdany** ‘ciężkie buty’, z pol. *kajdany* ‘ciężkie łańcuchy do skuwania nóg’, ‘niewola’, ‘coś, co jest uciążliwe’; **kapota** ‘płaszcz, okrycie’, z pol. pot. *kapot* ‘wierzchnie okrycie podniszczone lub gorszego gatunku’, to z daw. ‘wierzchnie okrycie męskie, przypominające surdut’; **karman** ‘kieszeń, portfel, schowek na pieniądze’, z ukr. *карман*; **kuszmak** ‘materiał lub ubranie zmechacone, podniszczone, zmierzwione, obrzydliwe włosy’; **skarbany** ‘ciężkie buty’, niejasne; **stulidupka** ‘prosta, wąska, krótka raczej ale niekoniecznie spódniczka, sukienka’, pol.; **tufli** ‘pantofle’, ukr. *туфлі*.

4. Części ciała:

garło ‘gardło’, forma hybrydalna, z redukcją *d*, ukr. *горло*; **giry** ‘nogi bezczynne, leniwe, będące przeszkodą’, LP *giry*, syry ‘nogi’; **jadaczka** ‘gęba, gardło bezczelne, wygadane’, LP ‘ts’, z pol. pot. *jadaczka* ‘usta’; **japa** ‘gęba’, z pol. pot. *japa* ‘gęba’; **juszka** ‘od *juchy*, np. *juszkę pić*, *jucha* ‘krew’; **kaldun** ‘brzuch duży’, to z pol. *kołdun* // *kaldun* ‘litewska potrawa, pierożki z mięsem’, to z niem., BrSE s. 247; **kostomacha** ‘kość’, z ukr. *костомача* ‘kość’, ‘śmierć’ SUM t. 4, s. 308; **makuca** ‘głowa’, niejasne; **mozol**, **mozoli** ‘strup, strupy, wypryski’, pol. reg.; **papa** ‘gardło wygadane, gęba’, pol. pot.; **parch** ‘brak znaczenia’, pol., też ukr. *пархи* ‘parchy, ropiejące zmiany na skórze’ SUM t. 6, s. 83; **tielo** ‘ciało’, z ros. *тело*, ukr. *тіло*; **zihry** (oczy) ‘o dużych wylupiastych oczach, wypukłe’, może w związku z ukr. ‘ogrzać’, por. *зігріми души* FSUM t. 1, s. 334.

5. Świat roślin i zwierząt:

balabun ‘brak znaczenia’, zapewne ‘roślina z rodziny psiankowatych uprawiana dla bulw korzeniowych, ziemniak’; **basior** ‘spasiony wieprz’; **bodiaki**, **bodziaki** ‘osty’, z ukr. *бодяк*, pol. *bodziak*, por. Czyż., 115; **gacek** ‘brak znaczenia’, pewnie ‘nietoperz’; **hulaka**, por. w określeniach osób; **kaban** ‘duży świniak, knur’; LP ‘ts’, z pol. daw. *kaban* ‘wieprz lub dzik’; **karakut** ‘brak znaczenia’, może od pol. < tur. *karakut* ‘gatunek jadowitego pająka’ PSWP t. 15, s. 385 lub pol. < ang. *kalakut* ‘kogut indyjskiej rasy kur’ PSWP t. 15, s. 277; **mečka** ‘krowa’, po ukr. *owca meczy*, por. *mekamu*; **pituch** ‘kogut’, LP *pietuch* ‘ts’; **porasiuk** ‘brak znaczenia’, pewnie od brus. *napaууk* ‘prosiak’; **pszencycia** ‘pszenica’, *пшениця* SUM t. 8, s. 415; **radiuszka** ‘coś rzadkiego, cienkiego, słabego’, ukr. *peduc* ‘rzeżucha’; **rało** ‘konar z drzewa’, ukr. *пало* ‘narzędzie rolnicze’, polska forma *radło*.

6. Pozostałe rzeczowniki:

bajduły ‘bzdury’, ukr. *байджимі* SUM t. 1, 90; **banialuki** ‘bzdury, nonsensy’, z pol. pot. *banialuki* ‘brednie, niedorzeczności’¹⁰; **barachło** ‘byle co, drobiazgi’, ukr. *барачло* ‘stare rzeczy domowego użytku’ też o człowieku SUM t. 1, s. 104, LP ‘ts’; **bardak** ‘bałagan’, ukr. *бардак*, pol. pot. *bardak*; **barłog** ‘bałagan’ BrSE s. 17 *barłóg* r. 1500 *barłogo*, na Rusi *bierłoga*, *mierłoga*, prasłowo, u wszystkich Słowian tak samo; **basznia** ‘brak znaczenia’, zapewne ‘wieża’, od ros. // *башня* ‘wieża’; **batarejka** ‘latarka’, ros. *батарея*, ukr. *батарейка* ‘zdrobnienie’ SUM t. 1, s. 110; LP *batarejka* ‘ts’; **Boh**, z *Bohom* ‘Bóg, z Bogiem’, ukr.; **bożnica** ‘brak znaczenia’, pol. *bożnica* (dziś żydowska), daw. każdy kościół, BrSE s. 34; **bryja** ‘coś zlepionego, zbitego, bez smaku’, z pol. *bryja*, *braja*, *breja* ‘papka’, ‘zacierka’, ‘błocko’, to z niem. *Brei* i *Brühle* BrSE s. 38; **buca** ‘gruda, coś dużego, niekształtnego’, niejasne; **czasok** ‘czas’, ukr. zdrobnienie *часок* < *час*; **czortowina** ‘byle co, nie wiadomo co’, z wschłow. -or; **czustra** ‘brak znaczenia’, niejasne; **czyhun**, np. twardy jak garnek, *czyguny* ‘garnek odlewany, żeliwny garnek’ LP; **dielo** ‘rzecz, sprawa, problem, robota’, np. *diela nie razbieriesz*, z ros.; **dochówka** ‘piekarnik w kuchni’; **drapak**, por. w określeniu osób; **duga** ‘kabląk, pałak’; **dyl** ‘bal, drzewo pocięte na bale’, np. *mocny jak dyl*, *trzyma się jak dyl*; **fifka**

¹⁰ BrSE, s. 14: to natomiast od *Banialuka* ‘tytułowa bohaterka romansu Hieronima Morsztyna *Historyja ucieszna o królownie Banialuce*’, bo postaci bajek często przechodzą na typy, por. lowelas, a skąd Morsztyn wziął pomysł, być może od miasta w Bośni.

‘coś kusego, krótkiego, przymałego’; **galife** ‘spodnie jak galife, luźne, szerokie, z rozmachem, pocieszne nieco, swobodne’, z franc.; **galimatias** ‘bałagan, nieporządek’; **gawno** ‘brak znaczenia’, zapewne ‘gówno’, z ros.; **gihawajt** ‘szybko, byle jak’, np. *na gihawajta*; **gradobicie** ‘byle co, stare rupiecie’, z pol. *gradobicie* ‘gwałtowne opady gradu powodujące uszkodzenie lub zniszczenie zasiewów lub sadów’; **hajpesza** ‘brak znaczenia’; **harap** ‘brak znaczenia’, np. *być uderzonym harapem*, z pol. hist. *harap* ‘bicz z krótkim trzonkiem i długim plecionym rzemieniem, używany głównie na psy myśliwskie’; **holobla**, por. określeniach osób; **holuza** ‘brak znaczenia’, być może od ukr. *голуза = галуза* ‘вѣтвь’ Hrin t. 1, s. 268, 306; **irunda** ‘głupota, bzdura’, ros. *ерунда*; **kaduk** ‘brak znaczenia’, z pol. *kaduk* ‘bezpąński spadek pozostawiony bez dziedziców’, por. *prawem kaduka*; **kamieńczyk** ‘coś twardego, obłego w kształcie’, np. *chleb twardy jak kamieńczyk*; **kamka** ‘bańka na mleko’, *kana* > *kanka* niem., LP *kanka* ‘konewka’; **kapiiec** ‘koniec, śmierć, upadek’, w związku z *kipnąć // gibnąć*, scs. *ginąć*; **kieca** ‘np. mokry śnieg, pada coś mokrego, ciężkiego’; **kipa** ‘duża kupa, pryzma trudna do przerobienia, przerzucenia’; **kłumsza** ‘brak znaczenia’, może od ros. *клуша* ‘niezdolna, mało ruchliwa’; **koromysło** ‘krzesło duże, ciężkie, niezręczne, pozbawione smaku, niezdarne, rzecz niekształtna, niezdarne, duża, do noszenia wody’, z ukr. *коромисло* SUM t. 4, s. 297, por. Czyż., 103; **krysza** ‘dach’, z ros. *крыша*; **kubach** ‘posłanie zabałaganione, zmięte’, ukr. dial. *кубах* ‘jamka // dołek do sadzenia roślin ogrodowych’, rzadko ‘wykopane korzenie roślin razem z ziemią’ SUM t. 4, s. 381; **kubryk** ‘imbryk, czajnik do parzenia herbaty’, pol. *kubryk* ‘wspólne wieloosobowe pomieszczenie mieszkalne załogi statku’; **kulmak** ‘tłum’; **kutasik** ‘coś małego, wiszącego’, pol. daw. *kutas* ‘ozdoba z nici, jedwabiu, wełny, sznurka, itp. w kształcie pędzla’; **laba** ‘leniuchowanie, byczenie się, ubaw’, pol. *laba* ‘próżnowanie, leniuchowanie’, to z niem. *labe*; **laga** ‘laska’, pol. *laga* ‘kij’, ‘ocena niedostateczna’; **lepiocha** ‘rzecz nieforemna, niekształtna’; **łożka** ‘łyżka’, z ukr. // ros. *ложка*; **luczyna** ‘drzewo na rozpałkę, luczyno’; **łumaka** ‘sztywne, grube, niezgrabne’; **łyżkie** ‘łyżkę’, mazowieckie; **mantyka** ‘chustka’, z pol. *mantyka* ‘wróżbiarstwo, przepowiadanie przyszłości’, pot. ‘kobieta złośliwa, zgryźliwa’, daw. ‘torba żebraka’; **matarac** ‘materac’; **planety** ‘obłoki, chmury’, np. *planety chodząc po niebie*, z ukr. *планета* ‘ciało niebieskie’ SUM t. 6, s. 561; **pojty** ‘coś workowate’, ukr. *пойти* ‘pójść’; **predmety** ‘głupie żelazne wymyślne zasady, zwyczaje, nawyki’, *предмету* l. mn. od *предмет* ‘przedmiot’ SUM t. 7, s. 527; **radno** ‘narzuta, prześcieradło złego gatunku’; **rejwach** ‘bałagan, nieporządek, urwanie głowy, zamieszanie’, pol. pot. *rejwach* ‘hałas wywołany przez głośne rozmowy, krzyki’; **rozhowor**

‘rozmowa’, z ukr.; **swarka** ‘kłótnia’, ukr. *сварка* SUM t. 9, s. 65, por. *swarycsa* ‘kłócić się’ LP; **syło** ‘wies’, ukr. *село* SUM t. 9, s. 119; **szarówka** ‘zierzch, zmrok’, pol. *szarówka* ‘pora dnia o zmerchu lub o świcie, kiedy jest szaro’, ‘brak jasnego światła charakterystyczny dla tej pory dnia’; **szczyłmi** ‘coś’, ukr. *щось* ‘coś’; **szczynak** *-iem* ‘być bitym’; **szklankie** ‘szklankę’, maz.; **szmajs** ‘dobytek, mienie, sprawa trudna, złożona’; **szypyłocie** ‘odpadki, resztki’; **taradejka** ‘pojazd roztrzęsiony, poluzowany, stary gruchot’, pol. *taradejka* ‘bryczka, zwykle dwukołowa, bez resorów, używana w XVIII w., taradajka, taratajka’, por. Czyż, 177, Pelcowa t. 2, s. 195; **taran** ‘brak znaczenia’, zapewne od pol. *taran* ‘rodzaj maszyny oblężniczej’; **tolpa** ‘tłum’; **trojda** ‘chlapa, błoto’, ‘coś niedobrego w smaku’; **tum** ‘cerkiew’; **tyżeń** ‘tydzień’, z ukr. *тиждень*; **uszczypieniec** ‘szczeniak’, por. *szczun* ‘smarkacz’ LP; **ukrop** ‘wrzątek np. gorące jak ukrop’, pol.; **watacha** ‘gromada’, willków, por. *watacha*, *wataszka* ‘grupa, gromada’ LP; **wydumka** ukr. *видумка* ‘zdolność do wymyślenia, pomysłowość’ SUM t. 1, s. 393; **wyszki** ‘strych’, ukr.; **zagajnik** ‘brak znaczenia’, zapewne ‘młody las’; **zhybel** ‘zawierucha, utrapienie’, ukr. *погибел* ‘śmierć’; **złodziejka** ‘rozgałęziacz’, pol. pot.

II. CZASOWNIKI

bacz ‘patrz’, ukr. ‘patrzeć’, ale i pol. *mieć baczenie*, brus. *глядзі*, ros. *смотри*; **balakać** ‘gadać o niczym, o byle czym, długo gadać’, z ukr. *балакати* w 16 w. ‘o gadule, trzpiocie’ BrSE s. 12, brus. *балакати*; **bandolić, mandolić** ‘naprzykrzać się’, być może urobione od nazw instrumentów, por. ukr. *бандура* ‘ukraiński wielostrunowy instrument ludowy’ SUM t. 1, s. 100 oraz pol. *mandolina*, ukr. *мандоліна* ‘instrument z czterema parami strun’ SUM t. 1, s. 100; **barabanić** ‘stukać, walić do drzwi, łomotać’, LP *barabanić* ‘ts’, ukr./ros. *барабан* ‘bęben’ SUM t. 1, s. 103, *барабанити*; **belty, beltać** ‘mieszać’ *belt* ‘grot, pocisk, strzała’ od *beltania* w znaczeniu ‘bicia, kłócenia’ BrSE s. 20, rus. *болт, болтати*, LP *beltać* ‘ts’; **blukać** ‘błyskać, mrugać, mowa o świetle’, ukr. *блукати* ‘błąkać się’ SUM t. 1, s. 203, ros. *блукать* (w lesie), niejasne; **bolbać się** ‘chłapać się’, z ros. *больбаться*; **bormotać** ‘mamrtać, mówić cicho, niewyraźnie, pod nosem’, pol. dźwiękonaśladowcze i w różnych formach krążące, *tamrać, tamrtać, tamlać* ‘o mowie niewyraźnej, mrukliwej’ BrSE s. 321, ros. *бормотать*, brus. *барматаць*; **bortać się, portać się** ‘brak znaczenia’, zapewne psuć się, por. ukr. *спортатися* ‘zepsuć się’, *бортавий* ‘o drzewie: struchlałe w środku’ Hrin t. 1, s. 89, *бортяний* ‘mający bort (o

drzewie)', *борть* 'ul w drzewie' Hrin t. 1, s. 89; **brechać** 'bresze jak pies, mówić z pretensją, zaciekle', z pol. *brechać*, dziś pospolitsze niż *brzechać*, *brechun*, *brechliwy*, *brechnia*, prasłowo w 15 w. o 'ryku jelenim', stąd „bredne marzenia”, *ubrdać coś sobie*, ma to osobliwe znaczenie bajania u nas i na Rusi, *wybredny* 'wymyślny' BrSE s. 39, LP *brechać* 'kłamać', 'śmiać się', brus. *брахаць, брехать* (szczeakać), ukr. *брехати*; **buńkać** 'kapać, pluskać', brus. *булкать*, pol. *bul*, *bulka się*; **chapać** 'jeść szybko, łapczywie, pochłaniać', por. *hapa* 'morda, pysk', *hapać* 'szczeakać' (o psie), od *hap*, *hap*, naśladującego szczekanie psa¹¹, z pol. pot. *chapać* 'gryźć', 'chwytać', 'jeść', 'kraść', brus. *ханаць* 'wziąć, chwycić, kraść'; **chodzim** 'chodzimy', maz.; **ciurra** 'leci woda, sika'; **ciurkać** 'cieknać, kapać'; **czmuchać się** 'parskać, prychać, wybierać się, wstać, smarkać, poranna toaleta', ros. *чихаться* 'opóźniona reakcja'; **derty** 'drać, np. pierze', raczej 'drzeć', z ukr.; **dogorywać** 'wykańczać się, umierać', pol. *dogorywać* < *gorzeć*, *gorzeję*, przeniesione na umierającego, BrSE s. 151; **drzyć** 'drapać zawzięcie' od pol. *drzeć* z *y* > *e*; **dudlać się / dudlić** 'gmerać, grzebać się bez większego skutku, wybierać się gdzieś powoli, niezdarnie', z pol. o dźwiękach, potem przeniesiono na rzeczy wydrażone, dłubane, BrSE s. 102, ukr. *дудлumu* 'pić bez przerwy'; **dziaukać** 'szczeakać, mówić jednym ciągiem, podniesionym głosem', w gwarze lwowskiej 'pyskować', brus. *цяукаць*; **gandolić** 'naprzykrzać się', z pol. 'nawijać'; **gibać** 'kołysać się, bujać się', pol. BrSE s. 140, ros. *зубать* 'zginać'; **gramolić się** 'brak wyjaśnienia', od pol. pot. *gramolić się* 'niezgrabnie lub z trudnością wchodzić na coś', 'wolno lub z trudem wydostawać się z czegoś'; **hajcuje** np. ogień 'pali się', z pol. *hajcować* 'palić ogień w piecu', 'intensywnie się palić', to z niem. *heizen* 'palić w piecu'; **hajhać** 'kaszleć', *harhać* z wymianą *j* : *r*, z ukr. *гаргара* 'swarliwa kobieta' SUM t. 2, s. 30; **hakać** 'np. kopać ziemię, rąbać drewno', z pol. *hakać* 'robić coś haką', *haka* 'trójzębne narzędzie do ręcznego wykopywania ziemniaków' Pelcowa t. 2, s. 248; **halokać** 'wołać', por. *holokać*¹²; **haluczyć** 'obierać, kroić grubo, niezdarnie, nieoszczędnie'; **harkać** 'harkotać, kaszleć, źle się odnosić', 'opluwać, obszczeakiwać', z ukr. *гаркати* 'krzyzczeć, wydawać głośny urywany dźwięk' SUM t. 2, s. 31, ros. pot. *харкать* 'pluć'; **howorit** 'mówić', *говорити* SUM t. 2, s. 100; **hrubać** 'wydawać odgłosy, przeszkadzać, głośno się zachowywać', por. ukr. *грумату* 1. 'grzmieć, zagrzmieć, uderzyć o ziemię', 2. 'krzyzczeć, krzyknać ze złością', 3. 'uderzać' Hrin t. 1, s. 326-7, ukr. *гунати* 1. 'tupać', 2. 'uderzać, wywołując

¹¹ Z. GAŁECKI, *Ekspresywne dźwięczne „h”*, s. 97.

¹² Z. GAŁECKI, *Ekspresywne dźwięczne „h”*, s. 98.

głuchy dźwięk' Hrin t. 1, s. 340 oraz ros. *хрупать* 'gryźć z szumem'; **hurkać** 'pomrukiwać, grzmieć, grubo, np. *hruka gołq̄b, зуркату*, SUM t. 2, s. 195, ros. *зуркаты* 'wołać, krzyceć', por. *hurkot*¹³; **huryt'** 'pali się', ukr. *зорумь*; **isty** ukr. 'jeść'; **kalotiť** 'mieszać', ukr. *колотити*; **kazać** 'mówić, nauczać', **kaze, kazał, kazanie** 'mówi, mówił, mowa', w kościele nauczanie, z pol. przestarzałego mówić wzniośle, też kazanie; **ketlać / kietlać** 'mieszać, mamlać', 'paprać się, babrać się'; **kołatać** 'stukać do drzwi, mieszać zupę w talerzu', pol. od końca XVIII w. *pukać*; **kotłować się** 'przewracać', z pol. pot. *kotłować* 'mieszać coś gwałtownie', 'być w ciągłym ruchu, gwałtownie się poruszać, kłębić się, burzyć, wirować, wrzeć', ros. 'o rybach gdy ich dużo'; **kruszyć // ukruszyć** np. cebuli 'drobno kroić', z pol. *kruszyć* 'łamać, rozbijać coś na drobne kawałki'; **kulać się** 'iść z trudem, toczyć się, wiatr kula', pol. *kulać* 'popychać coś okrągłego', 'toczyć się, turlać'; **kumać, kukać** 'być sam na sam ze sobą' strus. 'pokwękać, burczeć'; **lapać** 'gadać dużo, byle co', plotkować, rozprawiać, gadać, por. pol. *chlapnąć* (coś); **lomać** 'iść ciężko, z trudem'; **lopać** 'srać na miękko z odgłosami'; **majtać** 'machać', z pol. *majtać / majdać* 'machać czymś luźno zwisającym lub giętym', 'rzucać coś lub czymś z rozmachem'; **manić** 'kusić, zwodzić, namawiać'; **matać** 'mącić'; **miauczeć** 'naprzykrzać się z wdziękiem', z pol. pot. *miauczeć* 'powiedzieć coś prosząco, płaczkliwie'; **moniżerować się** 'szturmować się, szamotać się'; **moniać się** 'dłubać się, grzebać się', zob. wyżej *monia*; **nadojeść** 'komuś, uprzykrzyć się', *надоїдату* 'nadokuczać' SUM t. 5, s. 74, LP *надajeli* 'dali popalić'; **namagać** 'przyspieszać, podganiać, np. pracę', *намагатися* 'próbować coś zrobić' SUM t. 5, s. 123; **napleniło się** 'narodziło się, nagromadziło się' z pol. *naplenić* 'spowodować bujne wyrośnięcie (roślin), obrodzenie (rzadziej urodzenie się, przyjście na świat); rozmnożyć'; **nosim** 'nosimy', mazowieckie; **obmanuła** 'zwiadła, naciągnęła', *obmanut*, zob. *manić* **wymanić**, ukr. *виманити* 'zdobyć coś chytrze' SUM t. 1, s. 428; **zamanić się** 'zechcieć, zapragnąć'; **zamaniło się** 'zachciało się', LP 'ts', ros. *обманула* 'okłamała'; **odczepysia** 'odczep się', z ukr. *відчепися*; **pałaszować** 'pochłaniać, jeść łakomie, chętnie, łapczywie' z pol. pot. *pałaszować* 'jeść szybko z apetytem'; **pamion** 'umarł', brus. *памёр*; **parkolić** 'gotować', pol.¹⁴; **petlać się** 'babrać się, memlać, przebierać'; *пуплювати* 'młócić i przesiewać mąkę' SUM t. 6,

¹³ Z. GAŁECKI, *Ekspresywne dźwięczne „h”*, s. 100: *hurhot* (*hurhotać*) 1. 'hałas, łoskot', 2. prostack, 3. starocie SISE I, s. 437-438 *hurkot*, rzadziej *hurgot* i SJPDor III, s. 127 określają jako dźwiękonaśladowcze.

¹⁴ M. WOJTYŁA-ŚWIERZOWSKA, *Z historii polskiego słownictwa: perkaty, parskonosy*, „Język Polski” 60(1980), s. 28.

s. 369; **pilukać** ‘cienko śpiewać, grać’, z ukr. *пілюкати* ‘kiepsko grać na instrumencie smyczkowym’ SUM t. 6, s. 534; **potanie**, np. ciasto, czyli siądzie ciasto, opadnie; *potajać, tajać, na dworze taje*; prasłowo; brak w lit., u wszystkich Słowian tak samo; jest i przymiotnik *tal* ‘płynny’ BrSE s. 563; **prawić** ‘opowiadać, pouczać, wymądrzać się’, z pol. *prawić* ‘mówić o czymś długo, zwykle z namaszczeniem’ **prawusić** ‘zawracać głowę, opowiadać natrętnie i bezładnie pouczać’; **propało** ‘przepadło’, *пропасти* ‘przepaść’ SUM t. 8, s. 247; **pryciał** ‘rozrzucał, trwonił’; **przekalatać** // **przykalikować** ‘przetrwąć, przeżyć, znieść’; **py** ‘pij’; **pytłować** ‘mówić bardzo prędko’, pol. pot. *pytłować* ‘mówić dużo i szybko’, to od ogólnego ‘przesiewać przez pytel’; **spartolić** ‘zepsuć, zmarnować’, z pol., ukr. *спарталити* ‘ts.’ SUM t. 9, s. 490; **szabrować** ‘naciągać, oszukiwać’, z pol., por. ukr. / ros. *шабер* ‘ręczne albo mechaniczne ślusarskie narzędzie, zaostrzone z jednej strony’; **szalandolić** ‘mówić głupoty, bzdury, od rzeczy’, zob. *szalanda*; **szelepotać** ‘seplenić, szeleścić’; *шелепати* ‘szeleścić’ SUM t. 11, s. 436; **szłopnąć** // **szłopnąć**, **szłopnie** ‘upaść, upadnie’; **szmorzać** ‘pociągać nosem’ *шморзати* ‘głośno pociągać nosem’ SUM t. 11, s. 503; **szmulać się** // **oszmulany** ‘zdziaździć, zdziaździły’, por. hasło *szmul*; **szmuhlać** ‘wycierać, nosić, zdzierać, nie oszczędzać, ciuchać, uwierać, ocierać, urażać’ z ukr. *шмуляти* ‘trzeć czym bądź’ SUM t. 11, s. 503; **sznurować** ‘iść zdecydowanie, równym krokiem, np. dokąd tak sznurujesz’, z pol. *sznurować* ‘związywać coś sznurkiem’, łow. ‘o niektórych drapieżnikach: biec w ten sposób, że linia tropu przypomina sznur’ *шнурувати* ‘ściągać sznurem’, ‘ustawiać w rząd, w linijkę, równo’ SUM t. 11, s. 505; **szturmować się** ‘hałasować’, z pol. *szturmować* ‘nacierać, atakować coś w celu przejścia bronionego obiektu’ *штурмувати* ‘robić szturm’, ‘bombardować’ SUM t. 11, s. 551; **szwendać się** ‘kręcić się, przeszkadzać’, z pol. *szwendać się* ‘chodzić, jeździć w różne miejsca, bez celu’, ukr. *швендяти* ‘ts’ SUM t. 11, s. 428, LP ‘spacerować bezmyślnie’; **szworpać się** ‘kręcić się, wiercić, grzebać się’; **taskać** ‘dźwigać’, pol. *taszczyć* // *taskać*, ukr. *макати*; **tolkować** ‘tłumaczyć, wyjaśniać’, *толк*, LP *tolkować* ‘tłumaczyć’, *bez tołku* ‘bez sensu, bez pomysłu’; **trajłować** ‘szybko mówić’, z pol. *trajłować* ‘trajkotać’, ‘zmyślać, blagować’; **trza** ‘trzeba’; **turaczyć** ‘pleść, gadać, opowiadać byle co bez końca’; **tylemba, tylenda** ‘coś się kołysze, porusza swobodnie, dynda, np. torba na pasku, zwisa, przeszkadza’; **tyrać** ‘brak znaczenia’, z pol. *tyrać* ‘ciężko pracować, najczęściej fizycznie’; **wala się** ‘przewraca się’, z pol. *walać się* ‘być rzuconym byle gdzie’, ‘brudzić siebie lub swoje ubranie’, ‘być brudnym, stawać się brudnym’; **waroszyć się** // **woroszyć się** // **woroszysia** ‘kręcić się, wiercić się bez celu, poruszać się ciężko, nieudolnie robić coś bez

efektu'; 'ciężko się poruszać', 'rusz się, ruszaj się prędzej', z ukr. *впорухути* 1. 'ruszać się', 2. 'dotykać' Hrin t. 1, s. 256; **wycyganić** 'wyciągnąć, ukraść', z pol. *wycyganić* 'wyłudzić coś od kogoś, stosując podstęp, oszustwo lub natrętną prośbę', por. *oszwabić, pożydzić*; **wyrapiać** 'np. oczy wytrzeszczać'; **wysiudać** 'kogoś z czegoś'; **wytrąbić** 'wypić do dna, dużo' z pol. pot. *wytrąbić* 'wypić szybko dużą ilość'; **zabrukować** 'drzwi zamknąć, zatrzasnąć'; **zabułaś**, ukr. *zabuty* 'zapomnieć'; **zaiwaniać** 'brak znaczenia', z pol. pot. *zaiwaniać* 'robić coś z zapalem'; **zastrzec** – *zastrzegł* 'zaczepił się np. o coś, o jakieś drzewo, nie ma jeszcze'; **zaszwajcować** 'zabrudzić mocno'; **zdybać** 'złapać, dostać', z pol. *zdybać* 'przyłapać kogoś na czymś', 'spotkać kogoś'; **zgartać** 'zgarbiać, np. liście', *zagoptamu*; **złopać** 'jeść'.

III. INNE CZĘŚCI MOWY

bajki 'dobre', np. *jak zupa – bajki, бойкиї* 'dobry' Hrin t. 1, s. 82; **bojki** 'gotowy do bijatyki, chętny, czupurny jak kogut, rzutki', *bojki = бойкиї* (?), w SUM t. 1, s. 170 tylko przysłówek *бойко* 'żwawo, rzeško'; **berdem** np. iść (krzywo), ukr. *бердо* 'część warsztatu tkackiego przypominająca grzebień w ramce'; **biegom** 'biegiem, prędko', pol. *biegiem*; **blagarodnyj**, ukr. *благородний* 'porządny' SUM t. 1, s. 193; **chiba** 'chyba', maz.; **gwerszy** 'het, przed siebie', niejasne; **hajda** 'ruszaj, no już', z pol. 'okrzyk ponaglający'; **harłata** 'pyskata, wyszczekana, pewna siebie', brus. *гарлата* 'krzykliwa'; **het** 'daleko od siebie', np. *coś wyrzucić, miasto to położone het*, z pol. przestarzałego ekspresywnego *het* 'daleko, hen'; **hitko** 'nieprzyjemnie, obrzydliwie', np. *hitko patrzeć na niego*, z ukr. *зидко* 'obrzydliwie' SUM t. 2, s. 60; **hoła -u**, 'goła, gołą', z ukr.; **kalamutno** 'byłe jak, niedobrze, kręci się w głowie', z ukr. *каламутно* 'mętnie, nieczysto', 'mgliście' SUM t. 4, s. 74; **karamkowaty** 'niegładki', niejasne; **kazionne** 'brak znaczenia', brus. 'publiczne, państwowe'; **kostropaty** 'brzydkie, nieudane, rabaty', np. *kostropate jabłko*, pol. *kostropaty* 'szorstki, chropowaty'; **musowo** 'musisz', z pol. przestarzałego *musowy* 'narzucony z góry, nieodwołalny, konieczny'; **nebesny** 'niebieski, rodem z niebios', ukr. *небесний* SUM t. 5, s. 247; **nu ni** 'no nie', ukr. *ну ні*; **paśledni** 'ostatni, najgorszy', z ros.; **rabyje** 'określenie koloru mieszanego, składającego z kilku różnej barwy nitki', *rabe* 'brak znaczenia', por. *raby* 'plamisty' LP; **sumne** 'ponure, złe', ukr. *сумний* SUM t. 9, s. 839; **szmydki** 'zaradny, bystry', zam. ukr. *швидкий* SUM t. 11, s. 429; **szurnięta** 'głupia', pol. pot. *szurnięty* 'niezrównoważony psychicznie'; **wartny** 'coś wart, cenny, wartościowy, pożyteczny', pol. z formantem przymiotnikowym *-ny*, pol. *wart*,

warty, ukr. *вартий, варт*; **win, wuna, wite** ‘on, ona, wy’; **wrze** [!] ‘już, teraz’, powinno być *wże*, z ukr. *вже* ‘już’; **wypuczony** ‘brak znaczenia’, np. chleb, dno, pokrywka od słoika; **zafajfane** ‘brudne, pomazane, zalane’.

IV. ZWROTY, POWIEDZENIA
(PRZEKLEŃSTWA, POWIEDZONKA
I SPECYFICZNE ZDANIA ZASŁYSZANE)

A cholery w bok ‘ani myślę, ani mi się śni’; **albo rybka albo pipka** ‘zdecyduj się’; **bez liku** ‘dużo, mnóstwo, bez miary’, z pol. BrSE s. 299; **bida wi co, czort wi co** ‘nie wiadomo co’, pol. ze wsch. *czort* zamiast *czart*; **bielma wywracać** ‘przewracać oczami’, z pol. BrSE s. 25; **biłyje albo rabyje** ‘przeciwnieństwo’; **budesz krupy derty do samei smerty** ‘będziesz darła kaszę do samej śmierci’ z ukr.; **chodźć na popyrki** ‘na poprzek’, z ukr. *nonepek* ‘w poprzek’ SUM t. 7, s. 191; **chodźć w zawroty** ‘w koło’; **chuju-muju** ‘nie wiadomo co’; **coś jest ledwo z duchem** lub **trzymaj się ledwo z duchem** ‘słabo, byle jak’; **cycy jak palonyci**, ukr. *полуниця* ‘truskawka’; **czort wchopił** ‘coś się schowało, nie ma pod ręką, nie ma czegoś, czort zabrał, schował’, z ukr. *вхонуму* ‘złapać’ SUM t. 1, s. 793; **czy ty czuła czy ny czuła jak ja tebe kłykał** ‘czy ty czuła czy nie czuła jak ja ciebie wołał’, z ukr. ‘czy słyszałaś, czy nie słyszałaś, jak ciebie wołałem’; **de taja kafta** ‘gdzie ten sweter’, brus. *дзе тая кофта?*; **de той wepryk** ‘gdzie ten wieprz’ z ukr. *венрик < венр* ‘wieprz’ SUM t. 1, s. 325; **dohoworysia z toboju jak z dupoju w noczy** ‘dogadać się z tobą, jak z dupą w nocy’, ukr.; **doić kogoś** ‘wykorzystywać’ z pol. nowe, brus. ‘ts.’; **dupa jak palonycia** ‘duża’, ukr., zob. wyżej *cycy jak palonyci*; **duraczak piortyj rotyj** ‘brak znaczenia’, zapewne wyzwisko; **gruba jak kalafarnia** ‘duża, niekształtna’; **homaczki nakołotila** ‘ser ze śmietaną zrobiła, wymieszała’; **hor-ko cielowała** ‘gorzko całowała’ z ros. *горько целовала*; **hulaj luża** ‘brak znaczenia’; **idy kiebieni fieni // idy ty kiebieni fieni** ‘zejdź z oczu’, ‘idź sobie het’, ros. wulg. *иди кибени фени*; **idy kiebieni matry** ‘wynoś się, daj spokój, idź precz’, ros. wulg. *иди кибени матеру* LP *poszła w czortu*; *poszed w kibini macier* ‘idź do diabła, wypchaj się’; **idy sijaty hreczku** ‘idź siać hreczkę’ z ukr.; **idy w czartu maty** ‘zejdź z oczu’; **idź sobie gwerszy** ‘odczep się ode mnie’; **idź w rajzy** ‘brak znaczenia’, pol. < niem. *rajza* ‘włóczenie się z miejsca na miejsce’ PWSP t. 35, s. 214; **iść berdem** ‘krzywo’, por. ukr. *бердо* ‘część warsztatu tkackiego, która przypomina grzebień w ramce’ SUM t. 1, s. 158, por. w FSUM t. 1, s. 352-6 jest kilka zwrotów o schemacie składniowym *imu*

+ Орудний, np. *снігом, курсом, шлягом*; *Iwan sołodki*, np. *gde idesz Iwane sołodki? Na syło poszukaty potki (cipki)*, z ukr.; *jak ci zaświcie to polecisz na bliźnicę* ‘brak znaczenia’; *jak ciebie nie stanie* ‘jak ciebie nie będzie’, hybryda pol.-ros., por. ros. *когда тебе не станет*; *jak cię zajadę w machajadę* ‘jak cię uderzę’; *jednym setychem* ‘bez przerwy’; *katarynka tionki nóżka* ‘osoba szybko mówiąca’, hybryda pol.-ros.; *kiń toho miaczyka* ‘rzuć tę piłkę’, brus. *кинь таго мячика*, ros. *кинь тот мячик*; *kotki lecą gromadą* ‘jeden na drugi, syrią się’; *księżyc jak balszaja łożka*, ros. *месяц как большая ложка*, ukr. *велика ложка* ‘łyżka’ SUM t. 4, s. 540; *kukunamuniu* ‘brak znaczenia’, zapewne ‘zwarłować, stracić zmysły’ od pol. (mieć) *kuku na muniu* ‘oszaleć’; *kwas malinowy siem raz nalewany*, ros. *семь* ‘siedem’, ukr. *сім*; *łupić zęby* ‘śmiać się bezczelnie’; ukr. *шкелити зуби* ‘szczерzyć zęby’; *maticiek gała co ci babcia dała?*, por. *gała* ‘nieudacznik, gapa, ciapa’ LP; *mieć szmergla* ‘brak znaczenia’, zapewne w znaczeniu potocznym ‘oszaleć’, sam wyraz *szmergiel* znaczy ‘drobnoziarnista skała’, ‘papier ścierny’ PWSP t. 41, s. 378; *modlić się za wsiech plennych i nas wojennych* ‘za wszystkich niewolników i wojowników’; *na popyrki* ‘na odwrót, w poprzek, na skrót’, ‘na przełaj, na ukos, zrobić coś byle jak, niedbale, na przekór’, zob. wyżej; *na rynku maty prodaje swynku* ukr.; *nawary sahan kartofel i łakaj jak swynia*, hybryda ukr.-ros., por. ros. *лакать*, ukr. *варити*, por. *sahan* Czyż, 150, *swynia* Czyż, 137; *ne rypaj się dweryma* ukr.; *ni bojś* ‘nie bój się’ ukr.; *ni czorta* ‘już dość’ ukr., ros. *ни черта*; *nie mam sporu* ‘nie mam dopingu, chęci, nie mogę się wziąć’, od pol. *spór* < *przeć* BrSE s. 441; *nie panimaju* ros. *не понимаю*; *nie rozbieriosz* ‘nie zrozumiesz’ ros. *не разберешь*; *oboje raboje* ‘jednakowi, tacy sami’, brus. *абое рабое*; *paszoł w drebiazgi* ‘rozpadł się w kawałki, zupełnie, całkowicie, rozsypał się’, ros.; *patrzu w knigu a baczu figu* ‘patrzę a nic nie widzę’, hybryda, pol.-ros.-brus., ros. *смотрю в книгу вижу фигу*, brus. *гладжу у книгу бачу фигу*; *piej pieśni choć trešnjij*, ‘brak znaczenia’, zapewne ‘śpiewaj pieśni, choć przy żadnym wysiłku coś jest niemożliwe’, z ros.; *po omacku* ‘brak znaczenia’ z pol.; *polytil idion za idnym* ‘polecał jeden za drugim’, z ukr.; *pójdziesz, gdzie markozioł kozy pasł* ‘brak znaczenia’; *rosa oczy by i* ‘nie doczekasz się’ prasłowo, BrSE s. 463; *ruski rok // robić coś ruski rok* ‘bez końca, długo’¹⁵; *siedzieć kaparem* ‘siedzieć twardo, długo, cierpliwie’, pol. *kapar* ‘drzewo, krzew z rodziny kaparowatych rosnące głównie w strefie tropikalnej’ PWSP t. 15, s. 342; *sino kosyty* ‘siano

¹⁵ *Nowa księga przysłów polskich* (t. III, red. J. Krzyżanowski, Warszawa 1978, s. 101) objaśnia rzecz następująco: „Miesiące w kalendarzu juliańskim kończą się o 12 dni później, stąd urosło mniemanie ludowe, że ruski miesiąc jest dłuższy”.

kosić', ukr. *сіно косити*; **skolko wgodno** 'do woli, dosyć, do syta, aż nadto', ros. *сколько угодно*; **sprzątać na giha wajta** 'byle prędzej, byle jak'; **sto dziełow** 'sto spraw', ros. *сто дел*; **szyworot na wyworot** 'na odwrót, tyłem na przód', ros. frazeologizm *шворот на выворот*, dosłownie *kołnierz na wywrót* ukr. *виворит* 'wywrót', *виворот* 'nienormalne położenie organów' SUM t. 1, s. 368; **świętym biegiem**, np. wstać świętym biegiem 'zdecydowanie, nagle, chętnie'; **tlumić się cały dzień** 'kręcić się cały dzień'; **win baczył** 'on patrzył', z ukr. *він бачив*; **wywalać oczy** 'wytrzeszczać oczy, patrzeć ze zdziwieniem, patrzeć badawczo'; **z dupy strony** 'robić coś w złej kolejności', pol. pot.; **z hakiem** 'brak znaczenia', pewnie 'z górką'; **z nahosem** 'z posagiem'; **za graniczką matka to nie rządzi piczką**; **zawracać gitarę** 'zawracać głowę' pol. nowe; **zęby na bawby** 'głód, poniewierka', ros. *зубы на полку*.

*

Zaprezentowany materiał zebrany przez niespecjalistę, wybierany subiektywnie oraz intuicyjnie, charakteryzuje duży ładunek emocjonalny. Najwięcej jednak spośród tych z nacechowaniem emocjonalnym odnosi się do ludzi, będąc określeniami ze względu na ich cechy charakteru, np. *balaban*, *basza*, *derkacz*, albo właściwości fizyczne, np. *baszmał*, *drapak*, jak również ze względu na właściwości fizyczne i psychiczne jednocześnie – *golda*, *holopa*. W funkcji przezwisk występują również rzeczowniki nazywające części ciała – *giry*, *jadaczka*, *papa*. Silny ładunek ekspresji zawierają również czasowniki, np. *barabanić*, *bormotać*, *brechać*, stanowią one zbiór najliczniejszy po rzeczownikach.

O różnorodności tego słowniczka świadczy współistnienie obok siebie leksyki z języków: ukraińskiego – *balanda*, *burmyło*, *durman*, *maty*, *okołot*, *obmanuty*, *budesz krupy derty do samei smerty*, białoruskiego – *nieczuhawy*, *paraszuk*, *pisaka*, *pryszalopak*, *szmul*, rosyjskiego – *diela nie razbieriesz*, *je-runda*, *nie panimaju*, *skolko wgodno* i polskiego – oczywiście, nierzadko jako form hybrydalnych, np. *księżyc jak balszaja łożka*, *jak ciebie nie stanie*, *katarynka tionki nóżka*, *patru w knigu a baczu figu*. Najliczniejsza oprócz polskiej jest leksyka ukraińska, mniej liczna białoruska i rosyjska.

Leksyka polska, jak już wspomniano najliczniejsza, reprezentuje się różnorodnie. Wpływ polskiego języka potocznego na obserwowane słownictwo jest niemały, por. *czwartak*, *złodziejka*, *żulik*, jak też i wulgaryzmów, zarówno polskich jak i wschodniosłowiańskich, np. *bladź*, *idy ty kiebieni fieni*, *manda*,

z *dupy strony*. Są też w polszczyźnie Sławatycz takie zjawiska, które na pierwszy rzut oka określimy jako mazowieckie, np. *chiba, nosim, chodzim, robim, szklankie, łyżkie*. W przedstawionym materiale w sposób znaczny prezentuje się także polska leksyka dawna, zachowująca archaiczne znaczenia, np. *nie mam sporu* ‘nie mam chęci, dopingu’ z przestarzałego znaczenia *spór < przeć, tuz* ‘osobistość w danej dziedzinie’, *juszka* ‘krew’.

Gwara Sławatycz jest typowa dla terenów pogranicza, najczęściej można ją spotkać u wyznawców prawosławia i wśród starszej ludności wiejskiej. Dziś niewiele młodych ludzi rozumie język, którym posługiwali się ich dziadkowie. Ważne jest, aby go w pewnej mierze ocalić i ukazać jego bogactwo choćby poprzez pieśni, modlitwy, wspomnienia.

BIBLIOGRAFIA

- BRÜCKNER A.: Słownik etymologiczny języka polskiego, Warszawa 2000 (BrSE).
- CZYŻEWSKI F.: Atlas gwar polskich i ukraińskich okolic Włodawy, Lublin 1986 (Czyż).
- ДАЛЬ В.: Толковый словарь живого великорусского языка, т. I-IV, Москва 1881-1882 (1979-1980, wydanie fototypiczne).
- ФАСМЕР М.: Этимологический словарь русского языка, т. I-IV, Москва 1986.
- GAŁECKI Z.: Ekspresywne dźwięczne h w polskich gwarach na Podlasiu, „Roczniki Humanistyczne” 39-40 (1991-1992), z. 6, s. 95-105.
- GAŁECKI Z.: Studia z leksykologii regionalnej i historycznej, Lublin 2014.
- ГРИНЧЕНКО Б. Д.: Словарь української мови, т. I-IV, Київ 1907-1909 (Hrin).
- Internetowy słownik gwary Podlasia (LP).
- JANIAK B.: Polsko-ukraińskie związki językowe na przykładzie gwary Niemirowa nad Bugiem, Łódź 1995.
- Nowy słownik rosyjsko-polski, polsko-rosyjski, red. J. Wawrzyńczyk, Warszawa 2010 (NSRP).
- PELCOWA H.: Słownik gwar Lubelszczyzny, t. I-II, Lublin 2013-2014.
- Praktyczny słownik współczesnej polszczyzny, red. H. Zgólkowa, t. I-L, Poznań 1994-2005 (PSWP).
- REICHAN J.: Wyraz „mamałyga” i jego rozwój semantyczny w języku polskim, „Roczniki Humanistyczne” 39-40(1991-1992), z. 6, s. 173-180.
- RYMUT K.: Nazwiska Polaków. Słownik historyczno-etymologiczny, t. I, Kraków 1999.
- Słownik ukrajins’koj mowy, red. I.K. Biłodid, t. I-XI, Kyjiw 1970-1980 (SUM).
- WOJTYŁA-ŚWIERZOWSKA M.: Z historii polskiego słownictwa: „perkaty”, „parskonosy”, „Język Polski” 60(1980), s. 24-30.

MAŁY SŁOWNIK JĘZYKA CHACHŁACKIEGO
EDY OSTROWSKIEJ

Streszczenie

Mały słownik języka chachłackiego Edy Ostrowskiej to artykuł, który rękopiśmienne materiały przekazane przez autorkę Bibliotece Uniwersyteckiej Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego prezentuje w formie uporządkowanej wraz z komentarzem językoznawczym. Najliczniejszą grupę w słowniku stanowią rzeczowniki, a wśród nich określenia osób, nazwy potraw, ubrań, części ciała, roślin i zwierząt. Kolejny znaczny zbiór przedstawiają czasowniki, inne części mowy, znacznie mniej jest zwrotów, powiedzeń, przekleństw i specyficznych zdań zasłyszanych. Zaprezentowany materiał zebrany przez niespecjalistę, wybierany subiektywnie charakteryzuje duży ładunek emocjonalny. Z zebranego materiału wyłania się specyficzny dla obszaru pogranicza językowy obraz świata.

Słowa kluczowe: język chachłacki, Sławatycze, Eda Ostrowska.

EDA OSTROWSKA'S LITTLE DICTIONARY
OF THE KHAKHLAK LANGUAGE

Summary

Eda Ostrowska's little dictionary of the Khakhlak language is an article that presents the manuscripts donated to the Library of the Catholic University of Lublin by the author, in an arranged form along with a linguistic commentary. The most numerous group in the dictionary is constituted by nouns, and among them – terms denoting people, names of dishes, of clothes, parts of the body, plants and animals. Another considerably big group is made up by verbs and other parts of speech; there are much fewer phrases, sayings, curses and peculiar sentences heard in the language. The presented material, gathered by a person who was not a specialist and selected the material in a subjective way is characterized by a great emotional charge. The collected material shows a linguistic picture of the world characteristic of the borderland.

Key words: the Khakhlak language, Sławatycze, Eda Ostrowska.

Translated by: Tadeusz Karłowicz